

Отримано: 28 вересня 2017 р.

Прорецензовано: 09 жовтня 2017 р.

Прийнято до друку: 13 жовтня 2017 р.

e-mail: kirilkovavolyn@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2017-68-28-30

Кірілкова Н. В. Флороназви як маркери мікрокультури / Н. В. Кірілкова // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». – Острогор : Вид-во НаУОА, 2017. – Вип. 68. – С. 28–30.

УДК 811.161.2'282

Кірілкова Наталія Василівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови імені проф. К. Ф. Шульжука,
Рівненський державний гуманітарний університет

ФЛОРОНАЗВИ ЯК МАРКЕРИ МІКРОКУЛЬТУРИ

Рівненське Полісся в минулому – зона контакту племінних мов, а сьогодні – перехідних говірок, де мікросоціум вирізняє себе за мовними ознаками. Фітолексми виявляють як спільні, так і окремі риси локальних традицій, тому можуть слугувати маркером для вивчення груп говірок у межах західнополіського говору, взаємодії діалектів та мовних систем. У статті висловлено міркування щодо мотиваційних ознак ареальних флоронімів **дуброва** та **сварыбаба**.

Ключові слова: західнополіські говірки, діалектні флороніми, лексична семантика, мотиваційні ознаки.

Кирилкова Наталья Васильевна,

кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского языка имени проф. К. Ф. Шульжука,
Ровенский государственный гуманитарный университет

ФЛОРОНАЗВАННЯ КАК МАРКЕРЫ МИКРОКУЛЬТУРЫ

Ровенское Полесье в прошлом – зона контактов племенных языков, а сегодня – переходных говоров, где микросоциум идентифицирует себя по языковым признакам. Фитолексемы демонстрируют как общие так и узлокальные традиции, поэтому могут служить маркером для изучения групп говоров в системе западно-полесского диалекта, взаимодействия диалектов и языковых систем. В статье изложены гипотезы, которые касаются мотивационных признаков флоронимов **дуброва** и **сварыбаба**.

Ключевые слова: западнополесский говор, ареальные флоронимы, лексическая семантика, мотивационные признаки.

Natalia Kirilkova,

Candidate of Philological Sciences (PhD), Associate Professor at the Professor K. F. Shulzhuk
Ukrainian Language Department, Rivne State Humanitarian University

FLORANOMENS AS MARKERS OF MICROCULTURE

Rivne Polissia in the past is a zone of contact of tribe languages, and today – dialect, where persons distinguish it on language signs. Cognitions of the plants world in modern records demonstrate the various methods of verbalization. Floranomens first of all lost their semantics in language periphery there is of, as verbal registration of level of cognition of the world without modern interpretations and explanations is lost.

Floranomens which were selected for analyzing demonstrates common and individual features of local traditions, so it can serve as a marker for studying groups of dialects within Western Polissia dialects and interaction of dialects and linguistic systems. The views on motivational features of areal floranomens **Dubrova (Milium effusum)** and **Svarybaba (Lycopodium clavatum)** are expressed in the article.

The nominations of the phenomena of traditional folk culture expose the values through totality of forms and maintenance of ceremonial symbols. In the unfolded contexts the various aspects of in a civilized manner-mythological semantics of the names of plants appear and done distinctly in the national picture of the world. Destruction of ecology of environment, globalization, predetermine migratory processes, change in the system of values, as a result is elimination of microculture of separate natural habitats of Polissia. Explanation of the importance of authentic speech and religious heritage of a microcommunity as important elements of public culture is necessary because information which is now stored and available for studying and fixating is deliberately inherited people's ideological knowledge, which is of outstanding value.

Key words: Western Polissia dialects, dialect floranomens, lexical semantics, motivational features.

Кожна мікрокультура села неповторна, вона виступає загальним тлом, органічним елементом якого є говірка. Полісся розташоване в зоні екологічного лиха, тому фіксація лексики говірок залишається актуальним завданням. У вітчизняному мовознавстві є праці, у яких описано словотвір, етимологію, мотиваційні ознаки назв рослин. Проте якщо до рівня мовної картини світу зараховувати тільки базову «системну» семантику, зазначає О. В. Юдін, то це збіднює дефініцію, значною мірою позбавляє її не

тільки комунікативної функційності, але й елементарних конотацій [4, с. 19]. Рівненське Полісся в минулому – зона контакту племінних мов, а сьогодні – перехідних говірок, де мікросоціум вирізняє себе за мовними ознаками (*у нас го'ворат' т'вердо* (Вовчиці Зарічн., 4), за іншими елементами культури (*у нас не чару'вали д'ів'ки х'лопців // це у су'сидних 'селах* (Вовчиці Зарічн., 3). Інтерес становить система знань про рослинний світ у мовленнєвій діяльності носіїв говірок, у тематичних дискурсах. Ми записали тексти про природу в с. Вовчиці та Дібрівськ Зарічненського району Рівненської області. Говірка належить до західнополіського говору та розташована в зоні взаємодії західно- та середньополіських говірок. Лексична система говірки не була об'єктом вивчення.

Пізнання рослинного світу в сучасних записах демонструють різноманітні способи вербалізації. Серед номінацій, які активно входять до лексики, чимало семантично непрозорих для носіїв говірки, оскільки з'явилися порівняно недавно – засвоєні з довідників та лікарських порадників. Назви з літературних джерел нерідко співіснують із місцевими: *пуч'тирник та'ке 'з'іл':а іє ну йак у нас 'кажут' по укра'їнс'кому / по на'родному со'бача про'кива* (Вовчиці Зарічн., 4). У говірці с. Вовчиці *бобівник* (*Menyanthes trifoliata* L.) – назва рослини, яку приймали заготівельники сировини, сьогодні вона заступила колишню *козлики*, що здавна відома на позначення поживного для худоби дикороса. Мотиваційно прозора діалектна фітолексема безпосередньо органічно маніфестує господарську цінність і роль у традиційній культурі мікросоціуму. Флорономени літературної мови покликані представляти загальнонародний досвід і зорієнтовані насамперед на наукове пізнання світу. На мовній периферії передовсім відбувається втрата конотативної семантики фітолексем, оскільки діалектоносії втрачають вербальне оформлення рівня пізнання світу без сучасних інтерпретацій і пояснень. Під час бесіди часто виникають ситуації, коли рослину застосовують і описують, проте назви пригадати не можуть. Реалія без назви для мовців перестає існувати [2, с. 106].

Внутрішня форма флорономена може зберігати окреме архаїчне значення або бути зумовленою іншою мовною системою. Приміром, офіційні топоніми *Дібрівськ* і *Зелена Діброва* мешканці сіл вимовляють *Дубровск* і *Зелена Дуброва*. Апельтив *дуброва*, від якого вони утворені, у досліджуваній говірці має значення ‘просянка розлога *Milium effusum* L.’: *тра'ва ви'сокаїа во'на та'каїа з'найете би р'е'зучаїа / б'і з оче'рету та'ка широк'олиста ви'сока / да 'бало по дуброви 'пасвили // то'вар* (Дібрівськ Зарічн., 2). Інших значень у цій говірці слово не має. У суміжній говірці с. Бережки Дубровицького району *дуброва* – ‘трава на лузі, на якій випасають худобу’. СУМ слово *дуброва* подає зі значенням ‘листяний ліс на родючих ґрунтах’ із посиланням на твори Т. Шевченка та І. Нечуя-Левицького [СУМ, т. II, с. 143]. Словник Б. Д. Грінченка засвідчує слова *дуброва* і *дїброва* як фонетичні варіанти [Грінч., т. II, с. 452]. Виникли вони внаслідок контамінації *дфь* ‘дуб’ і *дѣьбъ (*дѣьбъ) ‘нетрі’, реконструйовують індоєвропейське **dhumb-r-* ‘багнисте місце, поросле лісом’, із якого розвинулося значення ‘дубовий ліс’ на загальноукраїнському просторі [ЕСУМ, т. II, с. 84]. Порівняння фітоніма *дуброва* з виявленим локальним значенням із литовським *dumbrava* ‘багнисте місце’, яке подає ЕСУМ, вважаємо правомірним. Отже, флорономен *дуброва* у говірці с. Вовчиці та Дібрівськ виник унаслідок метонімічного перенесення: ‘багниста місцевість’ – ‘трава на болоті’. Наукова ймовірність таких висновків підтверджена реалізацією семантики слова в місцевому пісенному фольклорі.

Значенню слова загальнонародної мови *дїброва* тут відповідає фітонім *дуби*: *О'то Хому'тишче / то П'іс'ки / то Буц'а'хи / то Дуби / у дубах 'ето 'тоже ха'ти бу'ли / з'вали Дуби //* (Вовчиці Зарічн., 6). Зафіксовані похідні від *дуб* – *дубець* зі значенням ‘пагін’, ‘галузка’, ‘гілка’: *из 'сил'аи // из вер'би та'ки 'кошик / заги'найем 'ети б'ручки накла'даїем / а 'ето вже дуб'ц'і о / 'ето дуб'ц'і / а 'ето 'н'еаке хто його з'наїе* (Вовчиці Зарічн., 1).

У говірці с. Вовчиці словом *сварибаба* позначають плаун булавоподібний (*Lycopodium clavatum*). Саме з цієї рослини плели дівчата вінки. Можливо, назва вмотивована дієсловом *сваритися*, адже рослина має тонке розгалужене стебло, довжина якого сягає від одного до трьох метрів, укрите вузькими лускуватими або голкуватими листками, і викликає в уяві асоціацію зі злим язиком. Проте це місцевість, де села позначені топонімами *Сварищевичі*, *Сварині*, умотивовані ім'ям бога вогню *Сварога*; підтвердженням цьому є також знаки сонця на старих хатах. Щодо версій про походження назв сіл, то існують перекази про жінок, які тут сварилися. Від носіїв говірки вдалося записати такі свідчення, які можуть указувати на іншу мотивацію назви рослини. До Великодня у Вовчицях *красили красним йайца* (*Красильна субота* у говірці) у лушпинні цибулі (Вовчиці Зарічн., 5), проте якщо хтось помер у родині й не минуло ще відтоді року, то яйця фарбували в настій свариваби або залишали білими. Пофарбоване в такий спосіб яйце було блідо-зелене. Якщо *красне яйце* в слов'янській міфології символ сонця з його весняним відродженням, знак життя, то, може, і не випадково з нагоди жалоби яйце фарбували у сваривабі. Отже, рослину цю використовують у ритуальних діях. Інформатор також повідомила, що свариваба подібна до ялівцю. Зважаючи також на динаміку флори, припускаємо, що колись саме вона, а не ялівець, поряд із барвінком, оздоблювала коровай, бо *яловий*, від якого утворено *ялівець* – ‘який не дає приплоду’ [СУМ, т. XI, с. 643], суперечить іншим символам короваю, що позначені словами *тройчасті гілки*, *шишка* тощо.

Ми засвідчили використання рослини в господарській діяльності, лікувальній практиці, магії на Поліссі, що відображено у внутрішній формі деяких галицьких і бойківських номенів – *жовтило*, *пилоч-*

ник, поясник, опоясник [2, с. 153–155]. У с. Серники Зарічненського району рослину використовували для зв'язування ніг покійника, яку потім могли вжити для магічних дій, спрямованих на приваблення особи протилежної статі.

І. Сабодаш флорономени *свара, сварник*, які мають спільний корінь із західнополіським *сварибаба*, мотивує повір'ям про заборону вносити рослину в оселю, оскільки її поява спричиняє до сварки, чвар. Привертає увагу виявлений науковцем евфемізм *нетота*. Уважаємо, що уникали вживати флорономен саме з коренем *свар-*, який у свідомості носіїв говірки був пов'язаний з іменем верховного божества Сварога – бога вогню, що викував першого плуга і першу шлюбну обручку.

Номінації явищ традиційної народної культури розкривають свої значення через сукупність форм і зміст обрядових символів. У розгорнутих контекстах виявляються та увиразнюються різноманітні аспекти культурно-міфологічної семантики назв рослин у національній картині світу. Руйнування екології середовища, глобалізація зумовлюють міграційні процеси, переорієнтацію в системі одвічних цінностей, як наслідок – знищення мікрокультури окремих ареалів Полісся. Інформація, яка сьогодні збережена й доступна для вивчення і фіксації, – свідомо перейняті народні світоглядні знання, цінність яких непересічна, тому потрібно роз'яснити значущість автентичного мовлення та духовних надбань мікросоціуму як вагомих елементів загальнонародної культури.

Література:

1. Куранова С. І. Основи психолінгвістики : навч. посіб. / С. І. Куранова. – К. : ВЦ «Академія», 2012. – 208 с.
2. Сабодаш І. В. Історія української ботанічної лексики (XIX – початок XX ст.) / І. В. Сабодаш ; відп. ред. Л. О. Белей. – Ужгород, 2014. – 600 с.
3. Юдін О. В. Етнолінгвістичне вивчення народної культури і проблема дефініювання / О. В. Юдін // Вісник Львівського ун-ту. Сер. «Філологічна». – 2011. – Вип. 52. – С. 12–24.

Джерела:

СУМ – Словник української мови : в 11 т. – К., 1970–1980.

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови : у 7 т. / [за ред. О. С. Мельничука]. – Т. II. – К., 1985.

Грінч. – Грінченко Б. Словарь украинского языка : в 4 т. / Б. Грінченко. – К., 1958–1959.

Інформатори:

1. Масевич Федора Гнатівна, народилася 1934 р., без освіти, працювала в колгоспі, рибгоспі.
2. Мельникович Параска Оксентіївна, народилася 1948 р., освіта – 8 класів, працювала в колгоспі.
3. Усович Гнат Михайлович, народився 1930 р., освіта – 3 класи, працював конюхом у колгоспі, комбайнером.
4. Швая Анастасія Григорівна, народилася 1934 р., освіта – 11 класів, працювала в колгоспі ланковою, прибиральницею в школі.
5. Швая Ганна Андріївна, народилася 1936 р., освіта – 7 класів, працювала гусаркою та дояркою в колгоспі.
6. Швая Серафима Іванівна, народилася 1934 р., без освіти, працювала в колгоспі, лісгоспі, рибгоспі.